

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії та права

Остапенко О.Г., старший викладач

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Підприємницьке право»

для студентів спеціальності 6.050200 «Менеджмент організацій»

ПОНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Харків – 2007

ЗМІСТ

1. Передумови здійснення підприємницької діяльності.
2. Поняття підприємницької діяльності та її ознаки.
3. Принципи підприємницької діяльності.
4. Види підприємницької діяльності.
5. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності.

1. ПЕРЕДУМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Першою з передумов здійснення підприємницької діяльності була політична передумова, пов'язана з визнанням і закріпленням права людини на підприємницьку діяльність на національному конституційному рівні (закріплення права приватної власності, можливості здійснення приватизації, що сприяло появі нових професій та створенню недержавних структур з підготовки таких спеціалістів).

Підґрунтям для розвитку підприємництва була індивідуальна трудова діяльність, яка стимулювала громадян до такої діяльності і на цій основі по суті почали розвиватися приватні підприємницькі відносини наслідку процесу суверенізації всіх боків життя українського суспільства було спочатку визнання у ст. 4 Закону УРСР “Про економічну самостійність Української РСР” індивідуальної (особистої і приватної трудової) власності, а потім приватна власність стала домінуючою. Наступним кроком була приватизація. Такі важливі політичні кроки є основою для кардинальних змін в економічній сфері. Це стимулювало активну підприємницьку діяльність громадян (спочатку на “човниковому” рівні). Розвиток такої діяльності передумовив необхідність для її учасників у засвоєнні нових професій, нових підходів у взаємовідносинах, нових знань, допомоги держави та створюваних недержавних структур у підготовці та перепідготовці спеціалістів.

Проявлена політична воля на створення сприятливого соціального, економічного та політичного клімату сприяла розвитку підприємництва. Але щоб підприємець був зацікавлений у тривалій діяльності, повинна бути стабільною політична обстановка в країні та стійка впевненість у неможливості зміни політичного курсу, відміни чи поправок закону. При політичній нестабільності капітал шукає більш сприятливий законодавчий, в тому числі податковий, “клімат” і уходить туди.

Для розвитку підприємницької діяльності в державі повинна бути сприятлива *економічна ситуація*, а також сприятлива і виважена інвестиційна політика. Перш за все це стосується зміни характеру відносин власності. Економічний устрій, що базувався на безмежному пануванні державної власності з її командно-розподільчим

механізмом, не міг забезпечити умови для творчості та ініціативи. Без останнього неможливе широке розповсюдження нововведень. Тому обов'язковою умовою розвитку підприємництва є наявність приватної власності, яка дає простір приватній ініціативі для праці, що обмежується фізичними та інтелектуальними можливостями людини. Тому проведена велика та мала приватизація мала метою відродження приватної власності як основи підприємництва, з притаманною їй конкуренцією, свободою дій підприємця та керівника комерційної структури (менеджера).

До передумов зайняття та розвитку підприємницької діяльності належить стабільність державної, економічної та соціальної політики, зважена податкова політика та пільговий податковий режим, наявність розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва (перш за все малого), наявність ефективної системи захисту інтелектуальної власності, формування гнучких механізмів підвищення ділової активності, можливість вільного виходу на зовнішній ринок, стабільна та ефективна кредитна система тощо.

Якщо підприємництво стає економічно не вигідним, якщо великий податковий тиск, то капітал втікає, що призводить до тінезації економіки.

Для прийняття рішення про зайняття підприємницькою діяльністю велике значення мають інфляційні процеси. Вони здатні призвести до банкрутства чи суттєвих неефективних витрат. Тому якщо доля фінансового ризику велика, то такою діяльністю займатись стає небезпечно і капітал уходить у більш сприятливу економічну зону чи в "тінь", або операції згортаються до кращих часів.

Особливе значення мають *правові передумови* – наявність стабільного законодавства та його спрямованість на забезпечення сприятливих умов для здійснення такої діяльності. Якщо воно враховує економічні закономірності і процеси, то воно відіграє стимулюючу роль, а якщо воно консервативне – навпаки. При цьому доля законів повинна бути переважаючою, при домінанті підзаконних актів виникає загроза частих змін та можливості тиску з боку держави.

Важливе значення серед умов дійсно вільного та безпечного підприємства відводиться стану правопорядку. Якщо підприємець відчуває значний тиск з боку криміналітету, якщо держава проявляє безпорядність перед організованою

злочинністю, якщо високий рівень корумпованості суспільства, то підприємець перепідпорядковується незаконним угрупованням і рано чи пізно припиняє свою діяльність. Тому при відкритті своєї справи фізична особа з'ясовує і можливі для неї наслідки через призму законності та правопорядку. Не випадково, що в останні роки приймаються рішучі реальні кроки щодо боротьби з організованою (в тому числі економічною) злочинністю, корумпованістю. Особливо це має велике значення для залучення в економіку України іноземних інвестицій. Розробляючи рекомендації щодо участі американських підприємців у інвестиційних процесах, Сенат США та Держдепартамент періодично проводять дослідження та публікують дані про стан правопорядку в тій чи іншій країні.

Для реалізації підприємницької правоздатності повинні бути *правосуб'єктні передумови* – відсутність заборон чи обмежень для зайняття нею конкретною особою. За загальним правилом підприємницька правоздатність – здатність мати підприємницькі права та обов'язки настає з досягненням повноліття – 18 років (виключення – вступ до кооперативу – з 16 років, укладення шлюбу до досягнення повноліття, емансипація).

Не можуть займатися підприємництвом особи, які у встановленому порядку обмежені у дієздатності чи визнані недієздатними.

Особи, яким за законом (наприклад, ч. 2 ст. 42 Конституції України) заборонено займатись підприємництвом, теж не можуть активно ним займатись. Але вони можуть бути власниками простих акцій і мати обмежені корпоративні права. Власне для цього і проводилась велика приватизація.

Обмежуються права на здійснення такої діяльності для осіб, щодо яких вироком суду чи законом установлена міра соціального захисту проти рецидиву скоєння ними злочинів.

До *організаційних передумов* можна віднести чітке визначення та закріплення механізму легалізації підприємництва, оптимізацію системи уповноважених державних органів, що здійснюють реєстрацію суб'єктів підприємництва, видають ліцензії та патенти тощо, спрощення порядку легалізації, що власне і проведено дерегулятивними указами Президента України.

Оскільки людина самостійно реалізує свою підприємницьку правоздатність, то важливе значення при виборі роду занять відіграють психологічні особливості, схильність особи до такого роду діяльності, комфортність. Значення також має психологічна стабільність особи (у більшості випадків неспроможність підприємницьких структур і як їх наслідок – банкрутство – настає внаслідок людського фактору).

При виборі підприємництва, як соціально та юридично значимої діяльності, значна увага приділяється професійним знанням та досвіду, в тому числі організаційної діяльності. У більшості випадків при виборі видів підприємницької діяльності орієнтуються на фахові можливості. Більш того для ряду видів такої діяльності вони є обов'язковими (наприклад, адвокатська або торгівельна діяльність).

Підприємницька діяльність залежить від ряду інших передумов: кліматичних, сезонних, територіальних (наприклад, у курортних місцевостях підприємництво носить сезонний характер).

2. ПОНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ОЗНАКИ.

Надії на покращення економічного стану в Україні і відповідно забезпечення гідного людини рівня життя пов'язуються із розвитком підприємницької діяльності. За своєю природою це економічна діяльність на ринках пропозицій попиту, товару та праці. Вона базується на принципах, передбачених ст. 3 ГК України.

Аналіз цих принципів дає підставу зробити висновок, що основне концептуальне начало у підприємстві – це свобода. Без неї підприємництво неможливе, бо не здатне швидко пристосовуватися до умов ринку, а отже буде неконкурентоздатним. Але якщо свобода – усвідомлена необхідність, яка реалізується особою в суспільстві, то необхідно рахуватися і з інтересами самого

суспільства, з інтересами держави та інших осіб. Держава бере на себе обов'язок встановлювати рамки та умови реалізації такої свободи.

Відповідно до статті 42 Господарського Кодексу України, **підприємництво** розглядається як самостійна ініціативна систематична на власний ризик господарська діяльність (щодо виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг), що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів і одержання прибутку.

Підприємництво повинно здійснюватися легально, тобто особа повинна у встановленому порядку зареєструватися як підприємець та у разі необхідності отримати спеціальні дозволи.

Ознаки підприємницької діяльності:

- 1) Самостійність (особа сама визначає режим майна, самостійно користується, розпоряджається своєю власністю).
- 2) Систематичність (непідприємницькою є діяльність, яка здійснюється менше чотирьох разів протягом календарного року).
- 3) Ініціативність (особа сама вирішує форму підприємництва).
- 4) Легальність (правомірність і законність створеної структури).
- 5) Ризикованість (особа постійно ризикує).
- 6) Мета підприємницької діяльності (отримання прибутку).
- 7) Форми підприємницької діяльності (виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт та надання послуг).

3. ПРИНЦИПИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Принципи підприємницької діяльності – основоположні базові ідеї та положення, яким повинна відповідати підприємницька діяльність і які виходять із загальних положень про свободу здійснення такої діяльності.

- 1) Вільний вибір видів підприємницької діяльності (для окремих осіб здійснення підприємницької діяльності не можливо; особа, яка вчинила корисливий злочин не може займати керуючу посаду; якщо до особи було застосоване обмеження займатися окремими видами підприємницької діяльності);
- 2) Залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних та фізичних осіб;
- 3) Самостійне формування програм діяльності, вибір постачальників та споживачів виробленої продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- 4) Вільний найм працівників (вільне формування штату);
- 5) Залучення матеріально – технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законодавством;
- 6) Вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших передбачених законом платежів;
- 7) Самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, а також використання підприємцем належної йому долі валової виручки на свій розсуд;
- 8) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику (стаття 44 Господарського Кодексу України).

4. ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Види підприємницької діяльності:

1) В залежності від форми власності, на якій заснована підприємницька діяльність виділяють:

1.1 приватну

1.2 державну

1.3 комунальну

1.4 колективну (за Господарським кодексом України).

2) В залежності від способу отримання прибутку у країнах з високо розвиненою економікою:

2.1 інтерпренерську (матеріальне виробництво, в результаті якого створюється товар)

2.1 антрепренерську (посередницька діяльність по доведенню такого товару до споживача).

3) В залежності від характеру товару:

3.1 матеріальне виробництво (створення товару, робіт, послуг)

3.2 нематеріальне виробництво (інтелектуальне власність)

4) В залежності від обсягу річного прибутку та чисельності працюючих:

4.1 малий бізнес (до 50 працівників та доход перевищує суму, еквівалентну 500 тис. євро)

4.2 середній бізнес

4.3 великий бізнес (понад 1000 працівників та доход перевищує суму, еквівалентну 5 млн. євро)

5) В залежності від формальної ознаки:

5.1 Підприємницька діяльність з виробництва та реалізації товарів

5.2 Підприємницька діяльність з виконання робіт

5.3 Підприємницька діяльність з надання послуг

5.4 Комерційне підприємництво

б) В залежності від організаційно-правової форми:

6.1 Підприємницька діяльність без створення юридичної особи (просте підприємництво)

6.2 Підприємницька діяльність зі створенням юридичної особи (складне підприємництво):

6.2.1.унітарне

6.2.2 корпоративне

5. ОБМЕЖЕННЯ У ЗДІЙСНЕННІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Обмеження суб'єктного складу:

1) Законодавство встановлює неможливість заняття підприємницькою діяльністю певних категорій громадян (військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, нотаріату, внутрішніх справ, органів державної влади та місцевого самоврядування).

2) Не можуть займатися підприємницькою діяльністю і особи, які вчинили злочин і до яких судом застосовано покарання у вигляді позбавлення права на заняття окремим видом діяльності.

3) Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, які не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть бути співзасновником підприємства, обіймати в підприємницьких товариствах і об'єднаннях керівні посади і посади пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Друга категорія обмежень пов'язана з монополією держави на певну діяльність (діяльність по виготовленню та реалізації наркотичних засобів, зброї та вибухових речовин, по виготовленню цінних паперів та грошових знаків) може здійснюватися тільки державними підприємствами, а проведення ломбардних

операцій також і повними товариствами, виготовлення та реалізація зброї та боєприпасів до неї, видобування бурштину, охорона окремих особливо важливих об'єктів державної власності може здійснюватися тільки тими підприємствами, перелік яких встановлює Кабінет Міністрів України. Виробництво та торгівля спиртом (етиловим, коньячним, плодовим), алкогольними напоями, тютюновими виробами може здійснюватися лише на підприємствах за умови наявності у них спеціальних ліцензій.

Окрім загальних передумов підприємництва чинним законодавством встановлено ряд спеціальних вимог:

1. Щодо місця заняття підприємництвом, наприклад у вільних економічних зонах.

Згідно Закону України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13 жовтня 1992 р, спеціальною (вільною) економічною зоною визнається частина території України, на якій встановлюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Це проявляється в запровадженні пільгових митних, валютно-фінансових, податкових та інших умов діяльності національних та іноземних суб'єктів підприємництва;

2. Щодо організаційно-правової форми (проведення ломбардних операцій можуть здійснювати лише товариства із розширеною відповідальністю).

Здійснення підприємництва на території України, на її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні іноземними юридичними особами визначається спеціальними нормативними актами. Так, Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” встановлено, що юридичні особи здійснюють зовнішньоекономічну діяльність без державної реєстрації їх як її учасників;

3. Щодо форми власності. Хоча всі форми власності за загальним правилом рівні, але держава залишає за собою монопольне право на виготовлення та реалізацію наркотичних речовин, зброї та вибухових речовин, по виготовленню цінних паперів та грошових знаків. Держава може підтримувати деякі стратегічні

для неї види підприємницької діяльності особливими правовими та, перш за все, економічними засобами. Це зокрема стосується сільськогосподарського виробництва;

4. В ряді випадків встановлюються спеціальні територіальні, часові та інші вимоги, наприклад щодо розміру статутного фонду та його величини на момент державної реєстрації.

Володілець монопольних прав в разі надання їх іншим особам може встановлювати граничні обсяги виробництва товару, територіальні обмеження щодо його реалізації тощо. Вони встановлюються сторонами ліцензійної угоди чи договору франчайзингу.

Спеціальні правила підприємництва встановлені щодо територій, які мають певний особливий правовий статус (прикордонні, зони вільного підприємництва, портах тощо);

5. Щодо обсягів виробництва та реалізації товару шляхом встановлення квот. Такі квоти можуть бути встановлені як самою державою так і володільцем виключного права;

6. Щодо способу здійснення підприємництва, яке повинно бути екологічно безпечне, не суперечити засадам моралі, людяності, гуманізму. У більшості випадків само виробництво повинно бути сертифіковане;

7. Щодо предмету діяльності. Так не допускається роздрібна торгівля вибухонебезпечними та піротехнічними виробами;

8. Щодо суміщення видів діяльності. Не допускається одночасна торгівля промисловими та продовольчими товарами, а також деякими продовольчими товарами (шоколадні вироби з рибопродукцією). Не допускається конкуренція видів діяльності між повним товариством та його учасником, Останній не може займатись тим же видом діяльності, що повне товариство,

Чинні нормативні акти встановлюють ряд інших обмежень та правил, яких повинні дотримуватись у своїй діяльності суб'єкти підприємництва.

Так, аудиторською діяльністю, як і можливість бути повіреним у справах інтелектуальної власності може займатися лише громадянин України. Громадяни

інших держав чи піддані такою діяльністю на території України займатися не можуть. До речі, такі заборони діють в більшості країн.

Питання до самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте передумови здійснення підприємницької діяльності, характерні для України?*
- 2. Визначте поняття підприємництва з точки зору діючого законодавства.*
- 3. Дайте характеристику ознак підприємницької діяльності.*
- 4. Зазначте відомі Вам види підприємницької діяльності.*
- 5. Перерахуйте відомі обмеження у здійсненні підприємницької діяльності за суб'єктним складом.*
- 6. Охарактеризуйте встановлені діючим законодавством обмеження у здійсненні підприємницької діяльності.*